

Dienes Beáta

Hagyjátok csak, engedjétek a balekot inni! Egyetemi korszok és selmeci hagyományok a Miskolci Egyetemen

Bevezetés

Réső Ensel Sándor 1867-ben kiadott *Magyarországi népszokások* című gyűjteményével megalapozta a magyar néprajzi szokáskutatást. Ebben a kötetben a szerző olyan témákat (az emberélet fordulóit, az év különféle ünnepeit) vonultatott fel, amelyekre a későbbiekben a népszokások kutatása irányult. Réső Ensel témaválasztása azonban lényegében esetleges volt, ahogyan azt Verebélyi Kincső a kötet vizsgálatakor megállapította: „Érdeklődésében az a szándék tükröződik, ami a reformkor más területeken munkálkodó magyar gondolkodóinál, az irodalmároknál, nyelvészeknél, történészeknél is megnyilvánult: a nemzeti sajátosságok megtalálásának és felmutatásának vágya.”¹

Számomra azért érdekes Réső Ensel kötete, mert szerepel benne egy rövid leírás a selmecebányai bányászati akadémia hallgatóinak egyik jellegzetes szokásáról, a *farbőrugrásról*². Nem tudhatom, hogy vajon ezt a közleményt is a nemzeti sajátosságok felmutatásának vágya ihlette-e, vagy valamilyen más szándék, Réső Ensel mindenesetre úgy vélte, ez a téma érdeklődésre tarthat számot. Felvetése azonban csekély visszhangra talált, és a diákszokások témaköre azóta is a magyar folklorisztika érdeklődési körén kívül esett. Születtek ugyan néprajzi tanulmányok az iskoláskorú gyermekek bizonyos szokásairól (elsősorban a Balázs-járásról és a Gergely-járásról), a középiskolások kollégiumi életéről és ballagásáról is, de a néprajzosok az akadémikusok örökösének tekinthető

---

¹ Verebélyi 2005: 10.

² Réső Ensel 2000: 241. A közlemény címe: *A selmeci bányászakadémikus föl-
avatása*. Az írás eredeti megjelenési helye és ideje: *Nefelejts*, 1862. III. évfolyam 46.
szám 564.; A címben szereplő *akadémikus* kifejezés jelen esetben a Selmecebányai Bányászati Akadémia hallgatójára utal.

egyetemisták és főiskolások sokrétű szokásvilágából csupán néhány aprócska részletre figyeltek fel.³

A diákszokásokkal kapcsolatos kutatásaimat 2002-ben kezdtem meg – személyes élményektől vezérelve – a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki Karának hallgatói körében. Annak ellenére, hogy a témakör néprajzi szempontból feldolgozatlan, az általam kiválasztott intézmények diákságának életéről számos áttekintést találtam.⁴ Ezek az írások többnyire olyan személyektől származnak, akik maguk is az adott intézmény hallgatói voltak, így belülről ismerik annak életét. Kérdésfeltevésük azonban érthető módon nem egyezik meg egy folkloristáéval, így az ezekben felvonultatott adatok további értelmezésre, újragondolásra szorulnak.

Annak ellenére, hogy a számtalan magyarországi felsőoktatási intézmény közül én csupán egynek, a Miskolci Egyetemnek a diáksága után kezdtem el érdeklődni, hamar kiderült, hogy szinte lehetetlen Miskolcra beszélni egyrészt Selmecbánya, másrészt Sopron, Dunaújváros⁵ és Székesfehérvár⁶ bizonyos intézményeinek bevonása nélkül. Ez a négy magyarországi városból álló csoport a kiindulási pontot jelentő selmecbányai bányászati akadémia illetve főiskola utódintézményeinek mintegy kilencvenéves története mentén állt össze. Az intézménytörténet pedig erőteljes hatással volt/van az engem érdeklő diákszokások történetére is, így bármely elemet ragadom ki a szokások közül, nem kerülhetem meg legalább a Selmecbány–Sopron–Miskolc alkotta hármasszokások kapcsolatának ismertetését.

Ebben a dolgozatban a miskolci diákszokások tárgyi kellékei közül egyetlen tárgyat, az egyetemi korsót mutatom be a Miskolci Egyetem három műszaki karáról vett példákkal. Kísérletet teszek a tárgytypus

³ Ezen aprócska részletbe beletartozik a már említett *farbőrugás* is, amelyről a Magyar Néprajzi Lexikonban Tárkány Szűcs Ernő írt egy szócikket. Ebben Tárkány Szűcs Faller Jenőnek, a neves bányászattörténésznek az idevonatkozó munkáit foglalta össze, vagyis nem néprajzi megfigyelésekből származnak az itt közölt adatok. (Lásd Tárkány Szűcs 1979: 50–51.); A Lexikonban a *farbőrugással* együtt járó *balekavátás* címszót keresve a *legényavatás* címszóhoz irányítják az olvasót, ahol is a szócikk végén valóban áll egy néhány soros utalás a bányamérnök-hallgatók szokásaira. Lásd Németh–Tárkány Szűcs 1980: 428.

⁴ Bakó 1985, Bakó et al. 1987, Benke 2001.

⁵ Dunaújváros a miskolci egyetem egykori kihelyezett főiskolai karán keresztül kapcsolódik a történethez. Ez a főiskolai kar 2000-ben önállósult, így megalakult a Dunaújvárosi Főiskola.

⁶ Székesfehérvár szintén egy főiskolai karnak köszönheti a kapcsolatot: itt napjainkban a Nyugat-Magyarországi Egyetem Geoinformatikai Főiskolai Kara működik.

diakrón és szinkrón vizsgálatára is, ugyanis úgy vélem, hogy a korszok szerepét a diákság kultúrájában csak a történeti távlatok ismeretében érthetjük meg. Bár az egyetemi sörös- és boroskorszok csupán mintegy negyvenéves történelemmel rendelkeznek (1967-ben készültek az első példányok), a diákság iváskultúrája, és az a szokásvilág, amelybe a tárgy-típus beépült, a múltban ennél jóval mélyebben gyökerezik. A dolgozat első részében ezeket a történeti előzményeket veszem sorra.

A dolgozat második részében kerülnek előtérbe maguk a korszok. Ezek a tárgyak elsődleges funkciójuknak megfelelően a diákok ünnepein, a *szakestélyeken* használt ivóedények. Ezen túlmenően azonban a tárgy-típushoz egyéb funkciók (rituális, díszítő, reprezentatív, emlékeztető) is kapcsolódnak. Tanulmányomban ebből a funkciósorból kettőt, a használati és a rituális funkciót mutatom be részletesebben, az emlékeztető funkcióra pedig csak röviden térek ki.

A korszok történetének, formai változásainak és életének megismeréséhez több forrástípus bevonására volt szükség. Egyrészt áttekintettem a diákszokásokkal foglalkozó, bányá-, kohó- és gépészmérnökök által írott összefoglalásokat, másrészt haszonnal forgattam Hatala Pál és Zsámboki László *Vivát kupa! A selmeci hagyományok továbbélése az egyetemi söröskupák készítésében*⁷ című művét, amely az első, és eddig egyetlen próbálkozás arra nézve, hogy dokumentálja az egyetemi korszok történetét. A miniatűr könyvecskében több mint 100, 1967 és 1987 között készült miskolci, dunaújvárosi és soproni korszó fotóját adták közre, így ezek alapján nyomon követhettem a korszok formai jegyeinek változását. A könyvből már ismert korszokat és az 1987 után készülteteket is kézbe vehettem a Miskolci Egyetem Bányász *Valéta Bizottságának* szobájában, ahol egy olyan korszógyűjtemény található, amelybe bekerült szinte minden olyan korszó, melyet a korábbi Bányamérnöki, ma Műszaki Földtudományi Kar néven ismert kar kötelékében megrendezett alkalomra készítették, illetve olyan darabok is, amelyeket a bányászok az ún. testvérkaroktól kaptak ajándékba.⁸ Hasonló gyűjteménnyel rendelkezik a másik két kar *Valéta Bizottsága* is, melyek közül egyelőre csak a gépészek gyűjteményébe tekintettem be. A korszok használatát 2000 óta számos alkalommal személyesen figyelhettem meg – sőt gyakorolhattam is – a

⁷ Hatala–Zsámboki 1988.

⁸ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Berencsi Zsoltnak (ME Gépészmérnöki Kar) és Cseke Lászlónak (ME Műszaki Földtudományi Kar) a kutatásaimhoz nyújtott segítségükért.

különböző szakesté lyeken. A részvételből adódóan megalapozhattam saját korsógyűjteményemet is.⁹

A Miskolci Egyetem és a *selmeci hagyományok*

A miskolci egyetemet, Nehézipari Műszaki Egyetem (NME) elnevezéssel 1949-ben alapították. Az intézmény a negyvenes évek végét jellemző erőltetett iparosítási politikának köszönhetné létrejöttét. Ennek megfelelően az egyetemen bányászati, kohászati és gépészeti ismereteket kezdtek el oktatni. Az 1949-es alapítási év ellenére a bánya- és a kohómérnöki kar komoly történelmi előzményekkel rendelkezett: ezek a karok az 1735-ös alapítású selmecbányai bányászati-kohászati akadémia karainak jogutódjaként, Sopronból áttelepítve kezdték meg működésüket Miskolcon.

A 18. században Selmecebányán alapított intézmény történetében ugyanis kétszer került sor helyváltotatásra: 1919-ben az egész főiskola¹⁰ Sopronba költözött, 30 évvel később pedig csak egy része, a két említett kar kényszerült elhagyni Sopront, miközben az erdészeti fakultás helyben maradhatott.¹¹

Az új miskolci egyetemen az 1980-as évekig kizárólag műszaki tudományokat oktattak, az ezt követő időszakban azonban a szakok számára folyamatos növekedésével az intézmény komplex universitássá nőtte ki magát: 1981-ben megindult a jogász-, 1987-ben a közgazdász-, 1992-ben a bölcsész-, 1997-ben a zenész-, 2001-ben pedig a védőnőképzés.¹² Ennek a növekedésnek az eredményeként napjainkban mintegy tizenöt-ezer hallgató tanul a miskolci egyetemvárosban.

⁹ A bevezető gondolatok lezárásaként megjegyzem még, hogy a korszokra vonatkozó kutatásom még nem fejeződött be, ugyanis ez a témakör részét képezi egy, a selmeci-soproni-miskolci diákszokásokra koncentráló nagyobb, még folyamatban levő vizsgálatnak. Ennek értelmében dolgozatom bizonyos megállapításai az újabb eredmények függvényében vélhetően pontosításra szorulnak majd.

¹⁰ 1904-ben az akadémiát főiskolai rangra emelték. Az intézmény neve 1904 és 1922 között Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1922 és 1934 között Bányamérnöki és Erdómérnöki Főiskola volt.

¹¹ 1934-től 1949-ig az intézmény a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdómérnöki Karaként működött.

¹² A változásokhoz alakították az egyetem nevét is: a 'nehézipari' és 'műszaki' jelzőket a helyszínre utaló 'miskolci' váltotta fel, így 1990 óta az intézmény neve Miskolci Egyetem.

A minket érdeklő szakokkal kapcsolatban itt kell még megjegyeznünk azt, hogy az iparban bekövetkezett változásokhoz igazodva az elmúlt évek során sokat változott a műszaki tudományok képzése is, és ez az intézmények névváltoztatásán is megfigyelhető: a korábbi Bányamérnöki Kar megnevezést felváltotta a Műszaki Földtudományi Kar, a Kohómérnöki Kart pedig a Műszaki Anyagtudományi Kar (a Gépészmérnöki Kar neve változatlan maradt). A diákok szóhasználatában azonban az adott karokon tanulókat továbbra is *bányásznak*, *kohásznak* és *gépésznek* nevezik, és az egyszerűség kedvéért én is ezt a gyakorlatot követem.

Adott tehát egy 57 éve fennálló miskolci illetőségű egyetem, számtalan karral, és egy Sopronon keresztül Selmecebányáig visszavezethető történelemmel. Ez a hármasság jellemzi – az intézménytörténeten túl – a Miskolcon tanuló diákok speciális szokásainak, az ún. *selmeci hagyományoknak* a történetét is. Mielőtt azonban erről szót ejtenénk, röviden ki kell térnünk a 19. századi selmeci körülmények ismertetésére.

A selmecebányai akadémia a 19. században

A selmeci akadémia az 1840-es évekig a Habsburg Birodalom egyetlen bányászati akadémiaja volt. Szinte a teljes hallgatóság a soknemzeti-ségű Birodalom területéről verbuválódott: a magyar, a német, a cseh stb. anyanyelvű diákok együtt hallgatták a tanárok német nyelvű előadásait, a német nyelvű selmeci közegben. Az 1850-es évektől gyors ütemben magyarosodó Selmecebánya akadémiaja 1868-ban, a kiegészítést követően magyar állami intézménnyé vált, és ennek értelmében a tanítási nyelv is megváltozott: németről magyarra. Ez többek között azt idézte elő, hogy a német- és szlávnyelvű diákok az 1848-ban elkezdődött fokozatos elvándorlás után az 1860-as évek végére végleg elmaradtak Selmecekről, és Felső-Magyarország helyett Stájerországban (Leobenben), illetve Csehországban (Příbramban) folytattak bányászati tanulmányokat. Az immáron tannyelvében magyar és magyarországi származású hallgatósággal rendelkező akadémia a folyamatos infrastrukturális fejlesztéseket követően 1904-ben főiskolai rangra emelkedett, az első világháború azonban gátat vetett a további fejlődésének, amelyben az 1919-es Sopronba költözéssel új fejezet kezdődött.

A selmecebányai akadémia és a diákszokások

Az 1820-as évekből származnak az első adatok arra vonatkozóan, hogy a Selmecen tanuló soknemzetiségű diákság különféle társaságokba tömörül, illetve hogy ezeknek az egyesületszerű csoportoknak sajátos közösségi szokásai vannak.¹³ A század első feléből származó források szűkössége és esetlegessége miatt egyelőre nehéz megragadni a következőképp feltételezhető folyamatot: a selmeci diákok körében – a német nyelvű hallgatóság közvetítésével – megjelentek a német bajtársi egyesületek szokásai, majd ezek kontaminálódtak a selmeci bányászatból és céhes életből vett szokáselemekkel, és mindebből a diákszokások sajátos, selmeci változata alakult ki. A század második feléből származó források alapján némileg egyszerűbb az alakulástörténet folyamatszerűségét rekonstruálni, mely történetben a magyar diákok számára az egész diákélet, és azon belül is a szokások magyarosítása volt az egyik legkiemelkedőbb eredmény. Ez a magyarosítás egyrészt egy szelektálásból állt, amely során a magyar szellemiségtől távol álló szokásokat felejtésre kárhoztatták, másrészt pedig egy fordítási folyamatból, amikor is pl. a német dalkészletet és a szokások nyelvezetét elkezdték magyarra fordítani (a befejezésre csak a soproni időszakban, az 1930-as években került sor).

Milyen is volt ez a 19. századi selmeci diákélet? Erre a kérdésre csak egy újabb modellálási kísérlettel válaszolhatunk, de először is le kell szögeznünk, hogy a szokások semmiképp sem lehettek statikusak, már csak azért sem, mert a gyakorlók körének összetétele évente változott, hiszen a végzett diákok elhagyták a várost, helyettük jöttek az újoncok, miközben a többiek is a következő évfolyamba léptek. Egy adott egyén három vagy négy éven keresztül tartózkodott Selmecen, de ez alatt az idő alatt a státusa évről évre változott. A diákok közti hierarchia jelentette ugyanis a szokásrendszer alapját, és így annak a két pontnak a megjelölése volt a leghangsúlyosabb, amikor az egyén belépett a hierarchiába – ezt beavatások kísérték – és amikor – szintén ritualizált módon – kilépett abból.

Milyen keretek között értelmezhető ez a hierarchia? Ahogyan arra már utaltam, alapvetően két részre oszthatjuk a 19. századi történéseket: a soknemzetiségű hallgatóság időszakára, amikor a német szokások áll-

¹³ A 19. századdal kapcsolatos kép rekonstruálása során számos munka volt segítségemre, itt csak a legfontosabbakra utalok: Aradi 1910, Barlai 1916, Koska 1975, Varga 1987, Zsámboki 1987.

tak a központban, és a magyar időszakra, amikor a diákok igyekeztek elhatárolódni a német szokásoktól és a magyar diákélet megalapozásán fáradoztak. Az első időszakban az elsőéves akadémikus választhatta az ún. *Schacht Társaság*ba való belépést, és ez aktív társasági életet biztosíthatott számára, a szerda és szombat este, a társaság gyülekezőhelyén, a *Schacht* kocsmában¹⁴ megrendezésre kerülő *Schachttag*-ok alkalmával.¹⁵ A *Schachttag* a társas együttlét ritualizált formája volt, ahol is egy tisztségviselő társaság irányítása mellett, egy feltételezhető *Kneipcomment*¹⁶ szabályai alapján, a *Burschenlieder*-ek¹⁷ dalolása és a közös alkoholfogyasztás állt a középpontban. Ahhoz azonban, hogy valaki ezen az összejövetelel részt vehessen, a tanév elején az idősebbeknek be kellett avatniuk őt. Az avatási próbákat követően került sor az ún. *Fuchsentaufer*-ra és az ún. *Fuchsenprung*-ra:¹⁸ az újonc diákot, a *Kameel*-t¹⁹ sörrel megkeresztelték, ellátták egy új névvel, a *Vulgoname*-val,²⁰ majd a bányászviselő részét képező farbőr feletti ugrással a társaság tagjává, *Fuchs*-sá avatták. A *Fuchsenzeit*²¹ azonban nem jelentett teljes jogú tagságot: egy évnél kellett elteltetnie ahhoz, hogy valaki *Bursch*-nak²² nevezhesse magát. A selmeci tanulmányi évek elteltével a *Bursch*-létet a *Philister* állapot követte, ahová a *Philistrierung*²³ rítusa vezette át az egyént.

Ez a modell jellemezte a selmeci diáktársadalmat az 1850-es, 1860-as, és részben még az 1870-es években is, ami már egy átmeneti időszaknak tekinthető, hiszen ahogy említettem, ekkorra már elmaradtak a Habsburg Birodalom német és szláv anyanyelvű hallgatói, de feltehetőleg még mindig sokan voltak az erdélyi és szepességi szász és a bánáti sváb diákok, akik továbbéltették a német szokásokat. Közben azonban a magyar érzelműek szorgalmazták egy magyar diáktársaság létrejöttét, aminek a megalapítására, *Iffúsági Kör* néven végül 1879-ben

¹⁴ *Schacht*: Akna

¹⁵ *Schachttag*: Akna-nap

¹⁶ *Kneipcomment*: a közös alkoholfogyasztás szabályzata

¹⁷ *Burschenlied*: bursnóta, diákdal

¹⁸ *Fuchsentaufer*: szó szerint rókaeresztelés, mai terminológiával *balekeresztelés*; *Fuchsenprung*: szó szerint rókaugrás, mai terminológiával *farbőrugrás*

¹⁹ *Kameel*: teve, mai terminológiával *pogány*

²⁰ *Vulgoname*: *vulgonév*, *becenév*

²¹ *Fuchs*: róka, mai terminológiával *balek*; *Fuchsenzeit*: a rókaság időszaka, *baleklét*

²² *Bursch*: *burs*, a bajtársi egyesület teljes jogú tagja

²³ *Philister*: *filiszter*; *Philistrierung*: *filiszterré* avatás ceremóniája

sor került, és ez a társaság volt a szokások letéteményese egészen 1948-ig, a Kör megszűnéséig.

Bár az Ifjúsági Kör tagsága kezdetben elzárkózott a német rendszertől és szokásoktól, idővel az elemek egy része, magyar névvel ellátva mégis visszakerült a szokásvilágba: a *Fuchs–Bursch–Philister* neveket felváltotta a *balek/bulek–firma–filiszter* tagolás, az elsőévesek a *Fuchsensprung* helyett farbórt ugrottak a *balekkeresztelés* alkalmával, majd *firmá*vá váltak, végül pedig a *ballagást* követően elérték a rongy *filiszter*-állapotot. A köztes selmeci években pedig *Schachttag*-ok helyett *szakestélyeken* énekelték a diákdalokat. A köri tevékenység nem merült ki a közös mulatozásokban, ezeken túl idetartozott pl. az önművelés, a hátrányos helyzetűeken való segítség, vagy akár az, hogy halottak napján közösen emlékeztek meg az akadémia halottairól.

A selmeci hagyományok

Jelenleg részleteiben még nem kellőképpen feltárt annak a történetnek az alakulása, ahogyan ez a színes selmeci diákélet a sajátos hagyományaival és a selmeci kollegialitás érzésével együtt – feltehetőleg a századforduló körüli időszakra – fogalommá vált,²⁴ majd önálló életre kelt. Jóllehet a Selmecebányán tanuló diákság is tudatában volt annak, hogy az a fajta diákélet, amelyet ő ebben a kis bányavárosban átélt, a magyar viszonyok között egyedülálló, az igazi felismerésre az 1919-es kényszerű székhelyváltás után került sor, és így a két háború közti időszaktól datálható a – korszakonként eltérő intenzitású – nosztalgizálás Selmec iránt, a

²⁴ 1905-ben ezeket a 19. századi folyamatokat – a magyarosító törekvések érvényesítését a németes szokások fölött – foglalta össze Tassonyi Ernő (1881–1942) *Aki a párját keresi. Regény a selmeci diákéletből* című művében. Tassonyi 1901 és 1906 között Selmeceen bányászatot tanult, így regényébe vélhetően beleszótta személyes élményeit is. A szokásokat egy fiktív diák selmeci évei és szerelmi története mentén felsorakoztató írásából nem hiányozhatott a 20. század elejére már legendássá vált *selmeci kollegialitás* bemutatása sem: „A szívük [a bursok szíve] csordultig megtelt azzal a magasztos érzéssel, amelyet selmeci kollegialitásnak neveznek. Egy különös, szent érzés az, amelyet nem tud igazán csak az átérezni, aki valamikor itt volt Selmeceen akadémikus. Az ódon bányaváros sajtósága, mélázó hangulata; a gondtalan könnyelműség; az első diákszerelm mámore; a sötét aknák mélyén a lélekben támadó szorongó érzés; valami nem mindennapi, különös ragaszkodó szeretet; az érdekek nyűgétől ment nemes, önkénytelenül támadt baráti érzés; az érzéseknek, s hangulatoknak ki tudni megmondani mennyi árnyalata benne van abban a hatalmas, szent érzésben, amelyet ez a két szürke szó takar: selmeci kollegialitás ... Ezt csak érezni lehet...” Tassonyi 1905: 251–252.

selmeci diákélet eszményítése és mitizálása,²⁵ és a selmeci hagyományok kifejezés használata. Ez a szóösszetétel azonban könnyen megtevesztheti a kívülállót: a 20. század során ugyanis nagymértékben bővült azoknak a jelenségeknek a köre, amelyeket a diákok ehhez a fogalomhoz kapcsoltak. Az első világháborút követően elsősorban azoknak a hagyományoknak a megnevezésére használták, amelyeket a gyakorlás helyszíne alapján valóban selmecebányainak tekinthetünk (túlnyomórészt 19. századi szokások, dalok, egyenruhák tartoznak ide).²⁶ A II. világháború és a már ismertett intézményi szétválásokkal (1949) fémjelezhető újabb korszakhatár óta az anyaintézmény selmeci időszakától időben egyre távolodva, beleértendőek ebbe a fogalomba azok a variánsok is, amelyek a Selmecről eredeztetett szokások új környezetben – Sopronban és Miskolcon – való meghonosítása során alakultak ki (vagyis döntően a hagyományok 20. századi újraértelmezése során konstruálódtak).²⁷

²⁵ Plasztikusan fogalmazza meg ezt a Selmechez való viszonyulást a következő idézet: „Selmecen már 1735-ben volt bányászképzés, tehát a főiskolai diákélet bölcsőjét 200 évvel ezelőtt ringatták Selmecen, abban a kis felvidéki városban, melynek lakóit jobb időkből örökölt előkelő egyszerűség, nyíltszívűség, közvetlenség, a bányász- és erdőszfoglalkozás mélységes szeretete jellemezte. Amilyen az anya volt, olyan lett a gyermek, és a selmeci diákélet az egyszerűség, nyíltszívűség és a szakszeretet testvériességében alakult ki az idők folyamán. Egy külön lélek született meg, amelynek varázsa még ma is csodálatos. Aki e diákéletnek részese volt, bárhova sodorta is a sors, akár idegen országokba, a legteljesebb elszórtóságban éljenek is, összeköti valami bűvös erő, láthatatlan, titokzatos talizmán, mely gondolkozásuk, érzéseik, világnézetük, szóval egész lelki tartalmukra felismerhetően jellegzetes bélyeget nyom. Közöttük a testvéries összetartozandóságnak majdnem olyan törhetetlen benső kapcsolatát mutatja, mint amilyent csak az egy és ugyanazon család vérbeli gyermekei között tapasztalhatunk. Ez a lelki atmoszféra emberöltőkön át elzartan fejlődött Selmecbányán, s aki ezt a levegőt egyszer beszívta, érezte azt azután élete végéig.” Deák 1937: 163.

²⁶ Ugyanaz a szerző, az Ifjúsági Kör egyik volt titkára, D. Deák Albert néhány lappal odébb már keserűen fogalmaz az eszményített múlttal szöges ellentétben álló jellel kapcsolatban: „A Sopronba hozott selmeci hagyományokat meg akarta az ifjúság honosítani, de mivel lassan maga az ifjúság is csak a hagyományok külsőségeit tudta érzékeltetni, azok nagy része itt nem foganhatott meg. Megkezdődött a szentelt selmeci hagyományok sorvadása, és ki tudja, mi fog azokból egyáltalán megmaradni.” Deák 1937: 168.; A hagyományok sorvadása végül nem következett be, sőt napjainkban inkább azok virágkoráról beszélhetünk.

²⁷ Tisztában voltak a *selmeci hagyományok* fogalmának kettősségével a szokásgyakorlók is. Ennek a kettősségnek és a korszak retorikájának illusztrálására idézem Kárpáti László 1984-ben megjelent, Sopronra vonatkozó sorait: „Alma Materünk 1945-től, felszabadulásunktól új társadalmi környezetben folytatja munkáját. A felszabadulástól már több idő telt el, mint a Sopronba költözéstől 1945-ig. Elmondhat-

Végül – ismét ugorva az időben – ideje tisztázni, mit is értenek a miskolci diákok napjainkban a *selmeci hagyományok* fogalma alatt. Nézzük meg, hogyan fogalmazott az 1990-es években Pálinkás Robert Gusztáv, az elsőszámú miskolci hagyományörző diáktársaság – a Dudujka-völgyi Rókák Baráti Társasága – oszlopos tagja, *A balek tudnivalói* címet viselő, kifejezetten az első éves egyetemistáknak szóló könyvecskében. Pálinkás azt írja, hogy ez a fogalom a következőket foglalja magában: „az oktatási intézmények és az ott folyó oktatás történetét, Selmecbánya történetét, az egyenruhákkal kapcsolatos tudnivalókat, a diákdalok történetét és ismeretét, szakestélyeket és más ceremóniális szokásokat, a valétálás és a ballagás eseményeit stb. Erősen kapcsolódik és beleágyazódik emellett a szakmaismeretbe és -történetbe. Szerteágazik olyan igazán meghatározhatatlan fogalmak körébe, mint a barátság és kollegialitás, illetve szakmaszeretet jellege, vagy a szabadidő eltöltésének módja. Tehát összességében egy nem definiálható fogalomkörrel van szó, mégis, aki ebbe belekóstol és magáévá teszi, annak számára nem lesz kérdéses, hogy mit is értsen e kifejezés alatt.”²⁸

Az idézet és az eddig elmondottak alapján érzékelhető, hogy napjainkra a selmeci hagyományok kifejezésbe (ismeretes még a *selmeci örökség* megnevezés is), mondhatni kulcsszóba sűrűsödik a diákkultúra egésze: a folklór (közösségi szokások, a diákság dalkészlete, az alma materhez kapcsolódó narratívák stb.), a tárgyi kultúra (egyenruhák, az idézetben nem említett korsók és gyűrűk stb.) és a szociális kultúra (diáktársadalom összetétele és intézményei, a követendő magatartási szabályok, illem stb.).

A miskolci diákok sokrétű szokásvilága, a selmecbányai ideálhoz hasonlóan, az évfolyamok közötti alá- és fölérendeltségi viszonyokon (*pogány/balek/firma/filiszter*) alapul, és a tanév rendszeréhez igazodva egyfajta alternatívát kínál a szabadidő kitöltésére és szórakozási igények

---

juk, hogy míg az első soproni korszakra főként a selmeci diákhagyományok megőrzése, Sopronba való átplántálása volt jellemző, addig a második, a felszabadulás utáni időszak sokrétűbb, bonyolultabb feladatot teljesített. Megindult a diákhagyományok továbbfejlesztése az új, fejlettebb társadalmi körülmények között. A hagyományok közül főleg azok maradtak fenn ebben az időszakban is, amelyeknek nemcsak formájuk volt érdekes, hanem tartalmuk is alkalmassá tette azokat a „túlélésre”. Az átalakult szokások mellett a szocialista társadalmi környezetben eltelt 36 év megszülte saját diákszokásait Alma Materünkben. Ezek közül a diákszokások közül nem egy már hagyománnyá ért, és ma már szerves része a „selmeci-soproni” diákhagyományoknak.” Kárpáti 1984: 140.

²⁸ Pálinkás 2001: 50.

kielégítésére. Az egyetemisták életének kiemelkedő eseményeihez, vagyis az olyan átmenetekhez, mint a tanulmányok elkezdése, majd a tanulmányok befejezése, jelentős társadalmi ünnepek kapcsolódnak. A tudatlan elsőéves diákok, a *pogányok* beavatási folyamatát, amely különféle próbákból, az intézményre és szokásaira vonatkozó terjedelmes lexikai tudás megszerzéséből, majd magából az avatás ceremóniájából áll, a miskolci diákok *balekkeresztelésnek* nevezik. A *valétálás* kifejezés pedig a végzős hallgatók búcsúzásához kapcsolódó eseményeket (a *valétaszalag*, *-gyűrű* és *-kupa* avatását; a Miskolc belvárosán keresztül való fáklyás felvonulást, a *szalamandert*; és a *valétabált*) foglalja magában. A tanulmányok kezdete és vége közötti éveket pedig az ünnepi vonásokkal bíró *szakestélyek* tagolják. Egy-egy ilyen rendezvényen akár több száz diák is részt vesz, és egy meghatározott tisztségviselő társaság irányításával, a meghívott tanárok komoly felszólalásai, a mindenki által ismert egyetemi dalok éneklése és a szakestély szent italai (sör, bor) mellett ünnepélyes hangulatban tölti el az estét. A szokásrendszerhez egy meghatározott tárgyi világ is kapcsolódik, ebbe beletartoznak pl. különféle egyenruhák, szalagok, gyűrűk, és az itt tárgyalt korszok.

Egy komplex jelenséggel állunk tehát szemben, amely az elmúlt évtizedek alatt fokozatosan változva, új elemekkel gazdagodva és másokat elhagyva érte el mai kiforrott, de feltehetőleg egyáltalán nem végleges változatát. Az idáig vezető mintegy ötven éves miskolci alakulástörténet vázlatos áttekintése szükséges még ahhoz, hogy a jelen dolgozat tárgyát képező, eddig még háttérbe szorított korszok ismertetésére rátérjünk.

A miskolci egyetem és a diákszokások

Ahogy arra fentebb utaltam, 1948-ig a diákszokások gyakorlása a selmeci, majd a soproni intézmény minden hallgatóját magába tömörítő Ifjúsági Körön belül valósult meg, ennek keretében nyert értelmet az elsőévesek beavatása, majd tanulmányaik végeztével elbúcsúztatása, és minden egyéb korporációs ünnepe. Az Ifjúsági Kör azonban 1948-ban kénytelen volt feloszlani magát, a rákövetkező évben pedig a valamikori selmeci intézményt két részre osztották: az erdészek Sopronban maradtak, a bányászok és a kohászok viszont elkerültek Miskolcra. A bányamérnökök átköltözése azonban csak fokozatosan valósult meg: 1959-ig tanulmányaik egy részét Miskolcon, másik részét Sopronban folytatták. Mindez, kiegészülve a korszak történelmi eseményeivel, azt jelentette, hogy az 1950-es években nehézségekbe ütközött a szokások gyakorlása. Az áttörésre csak az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején került

sor, egy teljesen új történelmi helyzetben, az Ifjúsági Kör nélkül, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) felügyelete alatt. Ezt az időszakot Miskolcon két folyamat jellemezte: 1. a két selmeci alapítású karon, tanári közreműködéssel, megkezdődött a selmeci hagyományok felelevenítése és visszatartása; 2. legerőteljesebben az új gépészmérnöki karon, de a két régebbi műszaki karon is, megkezdődött különféle új hagyományok konstruálása.

Ebből a törekvésből kitűnik, hogy a korábbi, minden diákot magába foglaló Ifjúsági Kör szerepét megpróbálták az egyes egyetemi karok átvenni, és a bányász, illetve a kohász kar diáksága a saját határain belül igyekezett rekonstruálni a háború előtti soproni, illetve a még korábbi selmeci állapotokból azokat az elemeket, amelyeket a KISZ is felelevenítésre méltónak talált. Erre nem kerülhetett volna sor, ha nincsenek azok a tanárok, akik saját élményeikre támaszkodva felvállalják a hagyományok visszatartását, hiszen a hagyományozódás először a világháború, majd az Ifjúsági Kör megszüntetése, és a német szokásoknak titulált hagyományok üldözése miatt az 1940-es évek óta nem volt kontinuus. A visszatartás eredményességéhez nagyban hozzájárult az egyetemi tanárok által írt, *A balek tudnivalói* címet viselő kiadvány, amely a tudatlan elsőéves egyetemisták számára foglalta össze – az elmúlt évtizedekben több, bővített, átdolgozott kiadásban – azt az anyagot, amelyet a balek-oktatások során az iskolájukkal kapcsolatban érdemes megtanulniuk. Ezeknek a kiadványoknak az áttanulmányozásával rekonstruálható az, hogy a 20. század második felében mit tartottak a selmeci diákhagyományok közül felvállalhatónak.²⁹

Az 1949-ben alapított gépészmérnöki kar diáksága vélhetően szintén készletét érzett arra nézve, hogy kialakítsa saját arculatát és diákéletét, ennek köszönhetjük a gépészek innovációit. Arról ugyanis kezdetben szó sem lehetett, hogy az ősi bányász–kohász hagyományokkal a gépészek kapcsolatba kerüljenek. Ez a fajta szemlélet idővel megváltozott, néhány év alatt a két említett szál – a felelevenítés és a konstruálás – összeért, és a gépészek is átvették az „ősi” selmeci hagyományokat, miközben a bányászok és kohászok is beépítettek saját szokásvilágukba bizonyos ele-

²⁹ Például az 1973-as kiadványt lapozgatva, amelyet Szilas A. Pál, a Bányamérnöki Kar egykori dékánja szerkesztett, azt állapíthatjuk meg, hogy a balekká válási folyamat és a szakestélyekkel kapcsolatos tudnivalók mellett az egyenruhák, a temetések és a valétálás ismertetése szerepel a selmeci-soproni szokások sorában. Ez a füzet a valétálásnak három mozzanatát emeli ki: a hímzett valétaszalag feltűzését, a ballagást és a valétabált. (*A balek*. 1973. 27–44.)

meket a gépészek új hagyományaiból. Így a kezdeti külön utakon járást egy idő múlva az egységesítés gondolata váltotta fel, és a selmeci hagyományok fogalmak függetlenül a keletkezés idejétől, magába olvasztotta az új elemeket is.

Kitalált hagyományok

A hatvanas évek újítási folyamata legmarkánsabban a két következő, konkrét évszámhoz köthető kitalált hagyományon figyelhető meg: a *valétagyűrűn* és a *valétakorsón*. Mindkét újítás a *valétáláshoz*, vagyis az alma matertől való búcsúzás folyamatához kapcsolódik, ezt a momentumot jelöli meg, elsősorban emlékeztető funkciót betöltő tárgyak segítségével.

A valétagyűrű

Az alma materhez tartozást szimbolizáló valétagyűrű alapítása 1962-ben történt: először az ebben az évben végzett gépészcsoport tagjai csináltattak maguknak az alapítólevélben következőképp jellemzett aranygyűrűt: „A gyűrű alakja hatszögű pecsét, a hatszög fekete mezőben elhelyezkedő G betű alakú fogas koszorút fog közre. A G betű vízszintes szárát az NME felírás alkotja. A gyűrű hitelességét, viselésének jogát a belső paláston bevéselt végzési évszám adja meg.”³⁰

A gépészek által megkonstruált gyűrű ötlete nagyon sikeresnek és követendő példának bizonyult, mert 1968-ban, tehát 6 évvel az alapítás után, bekerült a bányász és a kohász hallgatók repertoárjába is. Az adott szakhoz való kötődést pedig úgy fejezték ki, hogy a gyűrű külsejét a különböző kari szimbólumok (címer, tűzzománclap színe) segítségével az adott kar arculatához igazították.

³⁰ Arra vonatkozó adatokkal egyelőre nem rendelkezem, hogy az alapítást követően a végzős gépészek milyen keretek között húzták fel gyűrűiket, azt viszont feltételezem, hogy a hagyományteremtési törekvéseiknek ebben a kezdeti szakaszában ünnepi rendezvényüket nem nevezték még szakestélynek. A miskolci egyetem krónikása, Terplán Zénó megállapítása szerint az 1967. március 22-én megrendezett gyűrűavatás szakestély volt az első olyan alkalom, amikor a gépészmérnök-hallgatók – a nagy létszám miatt kissé más formában ugyan – de a bányász-kohász hagyományok ápolásához hasonló keretet valósítottak meg. (Terplán 1970: 185.) A gyűrűavatást követő 5. évre tehát már olyan sokat változtak a körülmények, hogy a gépészek is tartottak szakestélyt, mégpedig egy olyan típusát valósították meg ennek az összejevete-li formának, ami eddig ismeretlen volt a selmeci hagyományok körében.

A valétakorsó

Hasonló karriert futott be az 1967-ben debütált valétakorsó is. A valétakorsó egy olyan söröskorsó, amelyet a bányász és kohász karok hallgatói tanulmányaik befejezéséhez közeledve készítettek el, a gyűrűhöz hasonlóan emlékéllítási cézzalattal. A diákok kiegészítették tehát a *szalagavatásból*, ballagásból és valétabálból álló valétálást egy újabb elemmel, a korszóval. Az új elem meghonosítása együtt járt egy olyan alkalommal a bevezetésével, amely során a korszó felavatásra került: ez, a jól bevált formák közül választva, a korszóavató szakestély lett.

A *valétakorsó* megalapításának pillanatában alapvetően a Miskolcon töltött évekre való emlékeztetésre szolgált. Egy évben egy ilyen típusú korszó készült, akkora példányszámban, ahogyan azt az adott évben valétáló miskolci bányász és kohász hallgatók száma megkívánta. Később a két selmeci kar korszókészítési gyakorlatához csatlakoztak azok az intézmények is, amelyek története valamilyen módon kapcsolódik a Selmeci Akadémia történetéhez. Így korszót kezdtek készíteni az NME Dunaújvárosi Főiskolai Karán, és 1971 óta a soproni Erdészeti Egyetem Erdőmérnöki és Faipari Karán is. Az 1970-es években a 4–5 kar *valétánsai* sokszor azonos küllemű korszót kaptak, és csupán a feliratozási különbségek utaltak az adott karra.³¹

1982-től a gépészek – a valétálás sorozatát tovább színesítve – *szalagavató korszót* készítettek,³² megalapozva ezzel azt a későbbiekben általánossá váló gyakorlatot, hogy egy adott évfolyam végzése évében a szalagavatás és a gyűrűavatás tényét egy-egy díszes korszó is megörökíti.

A *valétálás* körül csoportosuló emlékéllítási tendenciákat támasztja alá továbbá az a tény is, hogy a fentebb jelzett egységesítési folyamat során idővel a gépész alapítású gyűrű, és a bányász-kohász *valétakorsó* avatása egy, az egyetemi karok által évről évre megrendezésre kerülő gyűrű- és korszóavató szakestélyben kapcsolódott össze.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a két új elem megjelenése, a korábbi szokások fokozatos felelevenítésével együtt új lendületet adott a miskolci diákéletnek, majd elindította azt a rendszerváltás óta megfigyelhető tendenciát, hogy a diákság minden egyes *szakestély* alkalmával igényt formál egy-egy újabb korszóra. Vagyis azt a rendszert, hogy csak egy korszó, mégpedig valétakorsó, majd pedig két korszó, a szalagavató és a valéta-

³¹ Hatala–Zsámboki 1988: 6.

³² Bokor et al 1985: 261.

korsó létezik, egy olyan rendszer váltotta fel, amelyben lehetőleg minden szakestre egy külön korsó készül.

A szakestélyek és a korsók

A korszípusok elszaporodását úgy érthetjük meg igazán, ha nagy vonalakban áttekintjük a diákság ünnepkultúrájának bővülését, hiszen nem készülhetne számtalan korsó, ha a diákság társas együttlétének alkalmai az 1990-es évekkel kezdődőleg nem szaporodtak volna meg.

Ahogy arra már korábban utaltam, a szakestélyek az egyetemisták ünnepeinek tekinthetők. A formai keretek, vagyis az, hogy egy tisztviselő társaság irányítása mellett, bizonyos viselkedési szabályokhoz igazodva közös dalolásra, anekdotázásra és alkoholfogyasztásra kerül sor, ismertek voltak a 19. századi selmeci diákok körében is. Ilyen keretek között zajlottak a *Schacht*-egylet *Bursch*-ainak *Schachttag*-jai, melyek párhuzamait a német bajtársi egyesületek *Kneipe* és *Kommers* névre hallgató összejöveteleiben fedezhetjük fel. A *Schachttag*-hoz kapcsolódó terminológia egy részét, a dalkészletet pedig a 20. század első felére teljes egészében lefordították magyarra, így születtek a *szakestély*, az *elnök* (*Praeses*), *háznagy* (*Major Domus*), a *balekcsősz* (*Fuchsmajor*) stb. elnevezések, miközben az est menetét szabályozó néhány parancsszó, úgymint *Silentium*, *Silentium ex* (eks-nek ejtve és írva), *Habeas*, *Non Habeas*, *Tempus* megmaradhatott az eredeti latin formában. Ezeknek az elemeknek a felelevenítése Miskolcon feltehetőleg szintén lépésről lépésre haladt, azt azonban nagy bizonyossággal állíthatom, hogy a diákságnak az a rétege, amely a szokások gyakorlását koordinálja, folyamatosan arra törekedett és törekszik napjainkban is, hogy formai szempontból minél tökéletesebb legyen egy-egy szakest. Ebben a diákok segítségére van egy forgatókönyvre hasonlító szakestély-váz, amely tartalmazza a kötelező dalokat és mozzanatokot, pl. azt, hogy mikor kell elénekelni a karok himnuszait, mikor következik a korsóavatás, az ún. komoly pohár, a vidám pohár stb.

Létezik tehát egy olyan szerkezete ezeknek az esteknek, amely minden alkalommal ugyanabban a formában valósul meg, de emellett létezik egy változó rész is, amely az adott felszólalások, kommentárok, beszólások, dalok stb. függvényében formálódik. Vagyis a szakestély kínál egy formát, amit a diákok az adott célnak megfelelően töltenek meg tartalommal, és mivel ez a forma az elmúlt évtizedekben jól bevált, a különféle diákcsoporthoz egyre sűrűbben kezdték ezt alkalmazni. A szakestélyek

típusainak növekedésével párhuzamosan nőtt az igény arra is, hogy az ünnepnek tárgyi emléket is állítsanak, tehát visszakanyarodtunk a tömeges korsóteremtés problematikájához.

A szakestély-típusok számának növekedése egyébként alapvetően nem azokon az alkalmakon figyelhető meg, amelyek egy adott évfolyam teljes létszámát megcélozzák, mint amilyen pl. az elsőévesek részvételére számító balek-szakestély, vagy a végzősök szakestélyei, hanem inkább a kisebb csoportosulások (baráti társaságok, egyes szakirányok) mentén konstruálódó rendezvényeken.

Az évfolyamszintű szakestélyek viszonylagos állandóságát sejtetik a balek-tudnivalókból vett következő példák. A Bányamérnöki Kar baleksága számára kérdés-felelet formájában íródott 1973-as kiadású (véltetően az 1960-as évekbeli első kiadáshoz képest nem bővített) *A balek tudnivalói* arra a kérdésre, hogy „Milyen rendszeres szakestélyek vannak?” négy típust sorolt fel: az ismerkedési, a balekavató, a keresztelő és a szalagavató szakestélyt.³³ Figyelemre méltó, hogy abban az időszakban, amikor a végzős bányászok elméletileg gyűrűt és valétakorsót is avattak, a többéves képzés ún. rendes szakestélyei között a kiadvány szerkesztője nem említette meg az új elemek köré konstruálódott *szakest-típust*.³⁴

Ha az 1973-as listát összevetjük egy 1997-ben szövegezett tudnivalókváltozattal, azt látjuk, hogy az ismerkedési szakestély eltűnt, viszont van balekkeresztelő, Kohlenbrenner/Másodéves, Firmaavató/Firmaköszöntő, szalagavató és gyűrű- és kupaavató szakestély. Ez az az öt szakestélytípus, amit napjainkban mindhárom miskolci műszaki karon

³³ „Ismerkedési szakestély, amelyeken az elsőévesek először nyerhetnek bepillantást a szakestély keretében végbemenő közös szórakozásba.

Balekavató szakestély, bányajárás után bányauzsemben az állami és társadalmi szervezetek képviselőinek jelenlétében. A balekvizsga izgalmainak és a bányajárás élményeinek megtárgyalása sok humorral.

Keresztelő szakestély, amelyen a kellő érettségű balekot III. éves korában firmává avatják. A szakestélyen a leendő firmák általában egy-egy maguk választotta magán-számmal mutatják be a régi firmáknak, hogy „ki mit tud”. Ezen a szakestélyen ad „alias” nevet a baleknak a keresztapa, az őt eddig segítő, patronáló firma.

Szalagavató szakestély az ötödéves hallgatók valetálásának kezdő szertartása, amelyen számos oktató is részt vesz. A szakestély elmaradhatatlan programja az elmúlt évekre visszatekintő humoros évfolyamkrónikák előadása. Ezen a szakestélyen veszik fel a valetálók a fekete, hímzett valetaszalagot.” (*A balek*. 1973. 47–48.)

³⁴ Továbbá az is elgondolkodtató, hogy a szerző összességében csupán négy rendes szakestélyt tartott említésre méltónak, arra viszont nem tért ki, hogy ezek mellett a diákok milyen nem-rendes szakestélyeket tartottak.

megrendeznek, és amelyeken az egész évfolyamból részt vehetnek a megkereszteltek.

Az öt *szakest* évfolyam szerinti megoszlása a következőképpen fest:

I. éves (I. félév) Balekkeresztelő szakestély

II. éves (II. félév) Kohlenbrenner/Másodéves szakestély

III. éves (II. félév) Firmaavató/Firmaköszöntő szakestély

V. éves (I. félév) Szalagavató szakestély

V. éves (II. félév) Kupa- és Gyűűavató szakestély

Ezek mellett az évfolyamszintű szakestélyek mellett – a diákok találékonyságának köszönhetően – számtalan további típus létezik. Pl. a gépészmérnök- hallgatók a negyedik egyetemi évükben – amikor az áttekintésből is kitűnik, hogy nincs évfolyamszintű szakestélyük – a tanulmányi rendszerhez igazították a szakestjeik típusait. Tanulmányaik első három évében mindannyian ugyanazokat a tantárgyakat hallgatják, a negyedik évtől viszont az általuk választott ún. szakirány követelményeinek megfelelően más és más órákra kell járniuk. Az évfolyam életében bekövetkezett változást a következőképpen ültették át az ünnepeik rendszerébe: a negyedik év őszén, amikor az évfolyam kisebb csoportokra bomlik, tartanak egy szakirányköszöntő szakestélyt, ahol az egyes csoportok – elsősorban valamilyen vicces módon – bemutatják választott szakirányukat. Ugyanennek az évnek a tavaszán pedig, mivel már az évfolyam tagjainak nincsenek közös órái, a gépész összetartozás-tudat erősítésére tartanak egy összerázó szakestélyt. Közben a szakirányokra szétvált diákság elkezdett kisebb szakesteket is szervezni, így mostanra minden szakiránynak van egy saját *szakestje* is. Ez esetben a célközönység az adott szakirányról kerül ki, és az ott tanulók identitását növeli. Van tehát évről évre megrendezésre kerülő energetikus, géptervező, informatikus, logisztikus, mechatronikus stb. szakestély.

A szakesteknek tehát jelenleg számtalan típusa létezik, hiszen a diákok minden lehetséges alkalomra kitalálnak egy összejövotelt, és hozzá a szakest szervezői megtervezik és elkészítetik az alkalomnak megfelelő söröskorsót is. Mindez aztán azt eredményezi, hogy mire valaki Miskolcon befejezi a tanulmányait, addigra a szakesteken való részvételének bizonyítékaként egy komoly korszóűjteményre tesz szert.³⁵

³⁵ Ez a megállapítás elsősorban azokra a diákokra vonatkozik, akik aktívan részt vesznek a selmeci hagyományok ápolásában.

A korsók formai jellemzése

A korsók elsődleges funkciója természetesen az, hogy a diákok a szakesteken ezekből fogyaszthassák a sört, vagy a bort, attól függően, hogy sörös, vagy boros szakestről van szó.³⁶ Az alkohol fajtája csak annyiban érdekes a számunkra, hogy hatással van a korsó méreteire: a söröskorsók általában 3–8 deciliteresek, a borosok viszont maximum 3 decisek.

A korsók és a rájuk kerülő díszítés kiválasztása mindig az adott szakestet szervező kisebb csoporton múlik, és csak irányelvek léteznek arra vonatkozóan, hogy hogyan is nézzen ki a korsó. Ugyanakkor a korsó stílusának kiválasztását alapvetően befolyásolja az a tény, hogy a szervezők által kiválasztott díszítéskészítő vállalkozás vagy a Miskolci Egyetem ajándékboltjával kapcsolatban álló cégek, köztük a Hollóházi Porcelángyár Rt. milyen korsótípusok készítését vállalják. A korsók színe és formája szempontjából általában széles választék áll a diákság rendelkezésére, így a szakest-szervezők minden alkalommal egy újabb korsóváltozattal rukkolhatnak elő.

A balekkeresztelő korsó, vagyis az, amelyet az elsőévesek az első szakestjük alkalmából kapnak, mindig üvegből készül, viszonylag egyszerű díszítéssel, és mindig nagy méretben. Ezzel szemben a szalagavató korsót, vagyis az egyetemi pályafutás egyik utolsó korsóját, általában hollóházi porcelánból készítetik, gondosan megtervezett dekorációval. A többi korsó anyaga, mérete és színvilága nagyon változatos képet mutat. Az alapanyagok között az üveg, a kerámia és a porcelán mellett újabban egyre gyakrabban fordul elő a fa.

A díszítésnek vannak állandóan visszatérő elemei. Szinte minden korsóra felkerül annak a szakestélynek a neve, amelyre készült, és az évszám, vagy akár a szakest pontos dátuma is. A kar és a város megnevezése nem feltétlenül szerepel, a kar címere viszont gyakran felkerül a korsóra. A címerek közül szintén többször előfordul Selmecbánya, Sopron és Miskolc címere. A bányász és kohász kupákon értelemszerűen használatos a bányász- és a kohászjelvény, a gépészekén a fogasív. Kedveltek a bányász- és a diákéletből vett jelenetek ábrázolásai, vagy a három város látképe: korabeli nyomatok, képeslapok vagy valamelyik jól rajzoló

³⁶ A sörös szakest kifejezés azt jelenti, hogy az adott szakesten elsősorban sört lehet fogyasztani, de emellett kisebb mennyiségben bor is rendelkezésre áll. A boros szakest fő itala ennek megfelelően a bor.

diák ábrái alapján. Gyakran fordul elő az is, hogy az adott szakest résztvevőinek névsorát tüntetik fel díszítményként.

Ebben a dolgozatban nem tekintem feladatomnak a korszók részletekbe menő formai jellemzését és a díszítésben bekövetkezett változások feltérképezését, így zárásként csupán a következőket kívánom megállapítani. Ha összevetjük a Hatala Pál által közölt korszófotókat és a napjainkban készült korszókat, azt látjuk, hogy az 1960–1970-es évek korszóit szerény díszítés, minimális feliratozás, visszafogott forma- és színvilág, illetve egységességre törekvés jellemezte. Az 1990-es évektől készült korszók viszont inkább a formabontásra és egyediségre törekednek, és – ahogy arra már utaltam – díszítésükben nem fedeztem fel rendszerességet.

A korszók funkciói

A korszók használati funkciója

A szakest szervezői elkészítetik tehát a korszókat, majd a szakestnek helyet adó terem bejáratánál, az *invitfecni*, vagyis a meghívó felmutatása ellenében mindenki kap egy példányt. A szakesten azonban addig nem lehet használni az új korszót, amíg el nem hangzik a korszóavató beszéd, amelyben általában egy előre felkért tanár méltatja a korszót, végül megállapítja, hogy a paraméterei alapján alkalmas arra, hogy a *szakesten* ebből igyanak. Ettől a pillanattól kezdve lehet inni a korszóból, de elméletileg csak akkor, és csak úgy, ahogyan azt a szakestet vezető elnök elrendeli. Az idevonatkozó utasításokat a szakest házirendje tartalmazza, amelyet az összejövétel elején mindig felolvasnak. A vezényszavak tehát a következők: *Eks!* hallatán mindenkinek fenékgig kell innia korszóját, jelezvén ezt azzal is, hogy a fej felett hátra lendíti az üres korszót. *Tükrös!* hallatán a korszó tartalmának felét kell meginni, míg *Lefety!* esetén mindenki csak annyit fogyaszt, amennyit jónak lát. Ez persze csak az elmélet, a gyakorlat inkább azt mutatja, hogy a résztvevők nem csak akkor isznak, amikor ezek az utasítások elhangzanak. A szakest fő cselekménye természetesen nem a közös alkoholfogyasztás, ennek inkább a komoly és kevésbé komoly felszólalásokat, és közös énekléseket tekinthetjük, ugyanakkor amíg pl. az elnöki asztal előtt valaki épp egy közismert tanárról szóló anekdotát mesél el, addig a résztvevők többsége természetesen iszogat. Ennek következményeként a két-háromórás rendezvény végére sokaknak sikerül elérniük a részegség állapotát, de ez ebben a közösségekben, és ebben a helyzetben elfogadott, sőt kívánatos. Visszatérve a korszóhoz: a szakest ideje alatt tehát mindenki arra használja ezt a tárgyat, hogy

igyon belőle, így a korszok betölti elsődleges funkcióját. Amint viszont az elnök berekeszti a szakestet, és *szabadfolyást* engedélyez mindenféle nedűnek, elkezdődnek az emlékfotó-készítések: a diákok, barátaik társaságában, kezükben korszokkal örökíttetik meg magukat ezeken a fotókon. Véleményem szerint a korszok ettől a ponttól kezdve már inkább emlék-, mint használati tárgyak. Természetesen a hajnalig tartó italozás során mindenki rendeltetészerűen használja még őket, de a szakest után tisztára mosva, általában kitüntetett helyre kerülnek a diákok életterében (külön polcra, vitrinbe, szekrényisorok tetejére), vagyis a diákok tulajdonképpen kiállítják az egyetemi éveik alatt szerzett korszokait, és azok így egyrészt díszítő, másrészt emlékeztető szerepet töltenek be.

A korszok rituális funkciója

A következőkben két olyan alkalmat kívánok áttekinteni, amely során a korszok rituális funkcióban szerepelnek.³⁷ Az egyetemista diákok életében bekövetkező változásokat kísérő átmeneti rítusokról lesz szó: a balekkeresztelésről és a valétagyűrű és kupa avatásáról. Mindkettő a diáktársadalmon belüli csoportos státusváltásokhoz kapcsolódik, az első pogányból balekká válás szertartását, a második a firmából filiszterré válását szimbolizálja. A keresztelésnél az egyszerűséget hirdető, üvegből készült balekkeresztelő korszok játszanak szerepet a rítusban, a második példában pedig az átlagos korszoktól eltérő formavilágú, ún. gyűrűavató kupa köré rendeződnek a rítus mozzanatai.

Balekkeresztelés

A mindenkori őszi félév elején megrendezésre kerülő balekkeresztelő szakestély az egyetemre beiratkozott diákok számára az első szakestély-élmény. Ekkor avatják az avatási próbákon és balekvizsgákon átesett pogányokat balekká. Ennek a szakestélynek az egész szcenikája a pogányok „sötét” állapotának, majd ehhez képest a balek-lét megvilágosodottságának kifejezésére szolgál. A szakestély két, egymástól jól elkülöníthető részből áll, amely között maga a keresztelés alkotja a választóvonalat. A szakestély első részében a pogányok elkülönülten, a terem megvilágítatlan részében, terítetlen asztalok mellett foglalnak helyet, és miközben a firmáik a szakestélyen elhangzó vezényszavakhoz igazodva fogyasztják

³⁷ Az ivóedények rituális használatán gondolkodva haszonnal forgattam Csopor István munkáját, melyben a szerző szatmári és máramarosi cserépedények esetében járja körül a rituális használat problematikáját. Lásd Csopor 1992.

az alkoholt, ők csak üdítőt ihatnak. A szakestélyek rendjének megfelelően az est elején ők is megkapták saját üvegkorsóikat, de egyelőre nem vehetik azokat használatba. A pogányok ebből az állapotból a szakest szünetében sorra kerülő keresztelés után léphetnek ki. A keresztelés úgy történik, hogy a balekjelölt által már korábban felkért keresztapa/keresztapák, akik a felsőbb éves *firmák* közül kerülnek ki, egy korsó sörrel – természetesen a balekkeresztelő korsóból – nyakon önti(k) a keresztyereket, *Pogány, én téged megkeresztellek Bacchusnak, Ceresnek és a többi pogány Istennek nevében. Legyen ezentúl a te neved: X. Y. vulgó ...* szavakkal.³⁸ A keresztelés emlékére az immáron balekká vált diák kap egy, az új nevét tartalmazó keresztlevelet a keresztzüleitől.

A szakestély avatást követő 2. részében a balekok immár terített asztalain is világosság keletkezik, és ők is kivehetik részüket a korsóhasználatból. Természetesen ennél távolabb mutató hatása is van ennek a rítusnak: a keresztelés szimbolikus aktusával a diákok az egyetem teljes jogú polgáraivá válnak, így bizonyos kiváltságokhoz és jól körülhatárolható jogokhoz jutnak. Ezeknek egy része a selmeci rendezvényeken való részvételt szabályozza, másik része pedig a közösséghez való tartozás tárgyi-asult formáira vonatkozik. A pogányok névtelen és jogtalan állapota azt jelenti, hogy nem vehetnek részt a selmeci hagyományok legrepresentánsabb összejövetelein, a szakestélyeken. Amint viszont megkeresztelik őket és megkapják vulgónévüket, annyi szakesten vesznek részt, amennyire alkalmuk adódik elmenni. A tárgyrendszer viszonylatában pedig mindez azt jelenti, hogy ettől a ponttól viselhetik az adott szak egyenruháját és ezüst szakgyűrűjét is.

Gyűrű- és kupaavatás

Egy-egy balekkeresztelő szakestélyen közel egy időben – a gépészmérnök hallgatók több száz fős évfolyamait alapul véve – akár több száz diák keresztelésére is sor kerülhet. Hasonlóan egy nagyobb közösséget érint a gyűrűavatás ténye is, és ez esetben kifejezetten lényeges a megfelelő mozdulatsor egyszerre való elvégzése.

A gépész innovációk sorába tartozó valétagyűrű avatása, a bányász–kohász újításnak számító valétakorsó, illetve újabban valétakupa avatásával együtt a végzős évfolyamok ünnepei között a legrangosabb helyet

³⁸ A *vulgónév* kitalálása a felkért keresztapa dolga, többnyire hangzatos, az adott egyént jól jellemző neveket szoktak kitalálni.

foglalja el. Az évfolyamnak csak azon tagjai jogosultak ezen részt venni, akiket annak idején megkereszteltek.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a bányászok és kohászok utolsó évfolyamszintű szakestélyére egy ideje már nem korszó, hanem kupa készül, és ez a szóhasználatban is tetten érhető. A kupa ebben az esetben azt jelenti, hogy az ivóedényt ellátták egy fedéllel.

Jelen példában ismét azoknak a gépészeknek a gyakorlatát ismertetem, akiknek köszönhetően a selmeci hagyományok fogalma számtalan újítással gazdagodott.³⁹ A gépészek a gyűrű 1962-es megkonstruálásával egy időben kitaláltak egy gyűrűavató kupát is: ez egy diófából készült, hatszög alakú, talpas kupa, melyben törtüveg pohár található. A gyűrűavatás további ritualizálásához járulnak hozzá az 1968/69-es tanév végzős évfolyama által alapított, kizárólag a gyűrűavatás céljára használható gépészhordók. A három hordót a szakok, illetve a kar jelképei díszítik, a két szélsőben fehér, a középsőben pedig vörös bor van. A gyűrűavatására a középső hordó tartalmát használják, melyet a kar mindenkorri dékánja üt csapra s ízele meg először.⁴⁰

Az idevágó szakest menetéből most csak a gyűrűavatás szcenikáját emelem ki: a szakest egy adott pontján a *Praeses* parancsára a résztvevők felállnak, a *Kupát tölts!* felszólításra a gyűrűavató kupát megtöltik egri bikavérrel, majd a *Gyűrűt kupába ejts!* vezényszóra a borral teli kupába ejtik – lehetőleg egyszerre – a gyűrűket. (Valóban felejtethetlen lehet az a pillanat, amikor a több száz aranygyűrű egyszerre koppan a kupák üvegből készült betétjének alján.) Ezek után a *Praeses* ekset rendel el, majd az üres kupából kivéve a gyűrűt a valétalók ujjukra húzzák, és közösen eléneklik a *Gyűrűavató dalt*.⁴¹

Az elmúlt évtizedek alatt az erre a célra konstruált szakestélyen keresztül a valétaszalag őszi avatásával kezdődő, majd a júniusi valétabállal és diplomaosztással záródó valétalási folyamaton belül az emlékgyűrű avatása rangos helyet vívott ki magának, és a szakestély nyújtotta formát sikeresen töltötték meg tartalommal: a Selmecről örökölt firma–filiszter státusváltás tehát a 20. század diákjának igényeihez alakítva ritualizálódott, gazdagítva ezzel a selmeci hagyományok körét. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a Miskolcon végzett diákok az egyetem elhagyását követően büszkén viselik szakjuk aranygyűrűjét.

³⁹ Vö. Terplán 1980.

⁴⁰ Bokor et al. 1985: 261.

⁴¹ Pálincás 2001: 132.

Záró gondolatok

Írásomban elsősorban arra törekedtem, hogy a miskolci egyetemisták szokásvilágát a korszok oldaláról közelítve láttassam. Mindez egy időben és térben ennyire terjedelmes téma esetében nehéz feladatnak bizonyult, és a rendszerben láttatás tökéletesítéséhez mindenképpen további munkálatokra van szükség.

Reményeim szerint a leírtak ebben a formában is tükrözik azt, hogy egyetlen tárgytypus megjelenése milyen nagyfokú változásokat idézett elő a diákok kultúrájában. Továbbá le kell szögezünk azt is, hogy bár a korszok a kitalált hagyományok kategóriájába sorolhatók, funkcióikon keresztül azonban lenyomatát képezik a selmeci diákszokások teljes történetének.

A korszok-idea vitalitását pedig mi sem igazolja jobban, mint hogy Miskolcra kiindulva megjelentek Sopron, Dunaújváros és Székesfehérvár diáksága körében, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület által szervezett szakestélyeken, és olyan magyarországi egyetemeken is, melyeknek a története egyetlen szállal sem kapcsolódik a Selmec, Sopron, Miskolc alkotta hármashoz.

Irodalom

***

1973 *A balek tudnivalói*. NME, Miskolc

ARADI János

1910 Egy öreg bányász visszaemlékezései. *Bányászati és Kohászati Lapok* XLIII. (4) 242–249, (5) 286–295.

BAKÓ Károly (főszerk.)

1985 *Vivat Academia... Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület és az Országos Erdészeti Egyesület emlékkönyve. A bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatás 250. évfordulójára*. OMBKE, Budapest

BAKÓ Károly – HILLER István – MAJOR Zoltán – VARGA Ferenc – ZSÁMBOKI László

1987 *Pajtás! Szerencse fel! Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, az Országos Erdészeti Egyesület és a Kommunista Ifjúsági Szövetség emlékkönyve a bányász-, kohász- és erdészhallgatók ifjúsági szervezeteiről a 19. és a 20. században*. OMBKE, Budapest

BARLAI Béla (közli)

1916 Krassai lovag Kerpely Antal önéletrajza. *Bányászati és Kohászati Lapok* XLIV. 197–206, 227–241.

BENKE László

2001 Diákhagyományok, szokások. In: BENKE István (főszerk.): *A magyar bányászat évezredek története*. III. OMBKE, Budapest, 649–712.

BOKOR Balázs et al.

1985 Az egyetemi ifjúság haladó hagyományai, szokásai, szervezetei. In: BAKÓ Károly (főszerk.): *Vivat Academia...* OMBKE, Budapest, 231–257. CSUPOR István

1992 Rituális edényhasználat Szatmárban és Máramarosban. In: MOHAY Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Ethnica Kiadó, Debrecen, 123–132.

DEÁK Albert, D.

1937 A soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki fakultás ifjúságának multja, jelené és jövője. In: HORVÁTH László – BODRY László (szerk.): *A bánya*.

A magyar bányászat és bányászoktatás története s a magyar bányavédékek népszerű ismertetése. Székely és Társa, Sopron, 163–173.

HATALA Pál – ZSÁMBOKI László

1988 *Vivat kupa! A selmeci diákhatományok továbbélése az egyetemi söröskupák készítésében. 1967–1987.* OMBKE, Budapest

KÁRPÁTI László

1984 *Hagyományok a mai diákéletben.* In: SZEKERES Melinda (szerk.): *Diákhatományaink.*

Debrecen, 126–140.

KOSKA Árpád

1975 *Képek a selmeci diákéletből az abszolutizmus válsága korában.* *Borsodi Szemle* XX. 41–56.

NÉMETH Imre – TÁRKÁNY SZŰCS Ernő

1980 *Legényavatás.* In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 426–428.

PÁLINKÁS Robert Gusztáv

2001 *A balek tudnivalói (...nem csak balekoknak).* Dudujka-völgyi Rókák, Miskolc

RÉSÓ ENSEL Sándor

2000 *Magyarországi népszokások.* Osiris Kiadó, Budapest

TÁRKÁNY SZŰCS Ernő

1979 *Farbörugrás.* In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 50–51.

TASSONYI Ernő

1905 *Aki a párját keresi. Regény a selmeci diákéletből.* Joerges, Selmecbánya
Terplán Zénó

1970 *A Nehézipari Műszaki Egyetem húsz esztendeje.* NME, Miskolc

1980 *A Nehézipari Műszaki Egyetem gépész-hagyományai.* *Felsőoktatási Szemle* XXIX. (12) 750–753.

VARGA Ferenc

1987 *Az Akadémiai Ifjúsági Kör Selmecen 1879–1918.* In: BAKÓ Károly et al.: *Pajtás! Szerencse fel!* OMBKE, Budapest, 56–74.

VEREBÉLYI Kincső

2005 *Szokásvilág.* Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen

ZSÁMBOKI László

1987 *Az akadémiai ifjúság mozgalmái Selmecen 1879-ig.* In: Bakó Károly et al.: *Pajtás! Szerencse fel!* OMBKE, Budapest, 33–55.